

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК АНТИІНФЛЯЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Сухань В.О., аспірантка

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

Стаття присвячена дослідженню антиінфляційної політики, що проводилась в Україні на усьому етапі ринкової трансформації. Проводиться аналіз ефективності заходів відносно регулювання інфляційних процесів, а також виділяються етапи розвитку антиінфляційної політики.

Ключові слова: макроекономічне регулювання, інфляція, монетарна політика, фінансова політика.

Постановка проблеми. Досягнення макроекономічної рівноваги в економічній системі – одна з передумов її ефективного функціонування. Роль і місце державного макроекономічного регулювання в досягненні даної мети визначена недостатньо, особливо у вітчизняній науці. Підтримка цінової стабільності – одне із пріоритетних завдань макроекономічного регулювання.

Аналіз досліджень. Основи макроекономічного регулювання були закладені Дж.М.Кейнсом у 30-х рр. XX ст. Наступним кроком у дослідженні даної проблеми став розвиток неокейнсіанської макроекономіки. Серед його представників можна відмітити: Р.Харрода, Е.Хансена. В 70-х рр. XX ст. у зв'язку із посиленням нестабільності економічного розвитку сформувався новий погляд на макроекономіку. Цей напрямок – посткейнсіанство, його представляли такі вчені як: П.Девідсон, Д.Робінсон та інші.

У вітчизняній науковій думці категорію макроекономічного регулювання та проблеми антиінфляційної політики розглядають С.Панчишин, Д.Стеченко [1,с.232; 2,с.26]. Розвиток антиінфляційної політики в економічній системі України у 90-х рр. та її особливості досліджували О.Барановський, Я.Жаліло, О.Мельник [3,с.106;10; 8]. Більш повний аналіз формування та проведення монетарної політики в Україні проводили Н.Гребенюк, О.Дзюблюк [5,с.12-19; 9,с.9]. Однак, загальної систематизації антиінфляційного процесу в Україні протягом усього трансформаційного періоду, враховуючи особливості проведення монетарної та фінансової політики, проведено не було. У зв'язку з чим, в якості **завдання** даної статті визначається доведення необхідності макроекономічного регулювання для досягнення рівноваги в національній економіці, а також дослідження антиінфляційної політики в Україні та виявлення її основних етапів.

Виклад основного матеріалу. Питання ролі держави в економіці виникло одночасно із становленням ринкових відносин. Про здатність економічної системи до саморегулювання стверджувало багато вчених, але водночас вони і не відкидали необхідність виконання державою традиційних функцій, розуміючи, що є сфери, які знаходяться за межами досяжності ринкового конкурентного механізму. Необхідність державного регулювання на макrorівні підтверджується існуванням можливості виникнення в національній економіці різних як зовнішніх, так і внутрішніх збурень, що спричиняє періоди макроекономічної нестабільності: темпи зростання виробництва сповільнюються, а то і стають негативними, зростають безробіття і ціни або різко коливається курс національної валюти.

Але, на жаль, держава не може забезпечити в економіці ефекту саморегулювання, у зв'язку з чим на сьогодні для отримання позитивного ефекту необхідно поєднувати регулювання з центру (державне макроекономічне регулювання) із механізмом ринкової конкуренції (саморегулювання економіки). Враховуючи все вище сказане, державне макроекономічне регулювання слід розглядати в якості елемента загальної економічної політики держави, що справляє управляючу, корегуючу дію на економіку, за допомогою якого прямо чи опосередковано відбувається вплив держави на економічну систему для досягнення поставлених цілей.

Сьогодні інфляція - незмінний супутник економічного життя, а неконтрольована інфляція - одна з основних проблем державного регулювання. Адже значний рівень інфляції впливає на функціонування усіх сфер життя. Оскільки основне завдання макроекономічного регулювання – досягнення рівноваги в економічній системі, що включає стабільний рівень цін, природний

рівень зайнятості і національного виробництва, то антиінфляційна політика, що проводиться урядом, виступає складовим елементом макроекономічного регулювання.

На сьогоднішній день існує досить багатий асортимент самих різних грошово-кредитних, бюджетних, податкових стабілізаційних заходів, за допомогою яких можна впливати на інфляційні процеси. Але, не дивлячись на різноманітність підходів стабілізації грошового обігу, можна виділити лише декілька основних варіанта антиінфляційної політики. Здебільшого застосовуються бюджетна чи монетарна політики, або їх різноманітні комбінації.

Проблема стримування розвитку значних інфляційних процесів особливо актуальна для країн з перехідною економікою, в тому числі і для України. Трансформація командно-адміністративної системи в ринкову переважно супроводжується високими темпами інфляції, а остання нерідко загрожує розвитку економіки. Крах директивно-планової системи СРСР зумовив перехід усіх країн, які знаходились у його складі, до ринкової трансформації. Такий перехід передбачає глибоке реформування економічних і суспільно-політичних відносин, що, в свою чергу, оголило слабкі місця попередньої економічної системи. Державний монополізм та відсутність конкуренції, спотворена структура виробництва (у 1990р. в загальному обсязі продукції промисловості питома вага виробництва засобів виробництва становила 69,5%, а предметів споживання відповідно 47,6%), гіпермілітаризація не могли не позначитись на економіці країни [4].

Аналізуючи розвиток антиінфляційної політики, яка проводилась в Україні, а також беручи в якості головних критеріїв, на основі яких відбувається розмежування, зміни у монетарній та фіскальній політиках, можна виділити декілька основних великих етапів.

Перший - охоплює 1991-1994рр. Цей період можна охарактеризувати як етап становлення антиінфляційної політики, оскільки, на той час уряд разом із НБУ не мали безпосереднього досвіду управління інфляційними процесами. Держава керувалася здебільшого експансивною фіскальною політикою, застосовувалася практика фінансування Національним банком дефіциту бюджету, що за своєю суттю було прямим кредитуванням уряду.

У 1993 р. Національний банк вперше зробив спробу розробити основні напрями грошово-кредитної політики, які б передбачали відповідні цілі та механізми її реалізації (головною проблемою банківської системи України 1993р. було подолання гіперінфляції і забезпечення стабільності національної грошової одиниці). Але подолати гіперінфляційні процеси в 1993р. не вдалося. Така ситуація виникла внаслідок адміністративних втручань у діяльність Національного банку щодо здійснення ним безготівкової емісії, відсутності на той час відповідних ефективних нормативно забезпечених механізмів та інструментів регулювання грошово-кредитного ринку [5,с.15]. Значне зростання обсягів грошової маси (за 1992р. – в 11 разів, за 1993р. – в 19 разів, за 1994р. – в 7 разів) стимулювало різке зростання цін, індекс яких у відповідні періоди становив 2100%, 10256% і 501%.[6].

Розпочинаючи з кінця 1994р. Україна активно співпрацює з МВФ. І вже у жовтні цього ж була прийнята Програма економічних реформ, яка передбачала, зокрема, зменшення бюджетних видатків і бюджетного дефіциту, лібералізацію цін з метою скорочення бюджетних дотацій і у перспективі запровадження фіксованого курсу гривні. Таким чином було проголошено реалізацію в Україні „трифазної стратегії” Дж.Сакса (фінансова стабілізація, інституціональні перетворення, структурна перебудова).

У зв'язку із зміною напрямку економічної політики можна виділити другий етап антиінфляційної політики – 1995-1999рр. Одним із основних завдань на початку цього періоду було не тільки обмеження видаткової, а і одночасне збільшення прибуткової частини державного бюджету. Стали проводитись рішучі заходи, направлені на досягнення поставленої мети - зокрема, шляхом обмеження бюджетних дотацій і пільгових кредитів промисловим підприємствам і свідомі затримки зарплати працівникам бюджетної сфери. Перше викликало зупинку багатьох заводів, не здатних адаптуватися до умов ринку, друге (втім, як і перше) привело до посилення соціальної напруженості в суспільстві. Настільки високою ціною дефіцит бюджету вдалося понизити до 6,4% ВВП, а гіперінфляцію - зупинити: у першому півріччі 1995р. середньомісячний рівень інфляції склав „всього” 10,8% . Проте, ці досягнення були нетривкими. Вже в липні поточного року дефіцит бюджету різко виріс, що обернулося новим сплеском цін. Таким чином, можна констатувати, що фінансова стабілізація, яка намітилася, носила нестійкий характер і проблема ліквідації бюджетного дефіциту була далеко не вирішена [7]. Поповнення держбюджету планувалось здебільшого за рахунок неподаткових надходжень. Але поставлене завдання

виявилось нездійсненним внаслідок відсутності значних реальних джерел таких доходів. Так, за рахунок ринку цінних паперів у 1995р. покрито лише 7,5 % дефіциту з передбачуваних 33%. Реальний внесок приватизації у поповнення державного бюджету і скорочення інфляції виявився також майже ілюзорним. З намічених для поповнення державного бюджету в 1995р. 75трлн.крб. від приватизації державного майна було реально одержано тільки 9 трлн.крб.[8,с.200].

Монетарна політика з 1995р. була більш послідовною і жорсткою. У цей період держава почала вдаватися до заходів, спрямованих на зменшення приросту грошової маси в обігу, зниження кредитного тиску шляхом поступового збільшення облікової ставки НБУ та доведення її до позитивного рівня (грошово-кредитна стабілізація). Особлива увага в цей період приділяється грошовій політиці (особливо обмеженню приросту кількості грошей в обігу). Реалізація зазначених вище обмежувальних заходів дала змогу суттєво знизити темпи зростання грошової маси в обігу: якщо в 1994р. грошова маса зросла у 7 разів, то в 1995р. – у 2,1 рази, а в 1996р. – лише в 1,3 рази. У результаті було досягнуто істотних позитивних зрушень і в динаміці інфляції, темпи якої набули стійкої тенденції до зниження як протягом 1995р. (181,6%), так і в 1996р. (39,7%) [9,с.11].

Девальвація гривні, викликана фінансовою кризою 1998г., змусила відмовитися від політики „дорогих грошей”. Зростання грошової маси у 1999р. перевищило темпи інфляції. Грошова маса збільшилась за рік на 40% при інфляції 19,2%. Це дозволило дещо пом'якшити дефіцит ліквідних ресурсів, від якого потерпали підприємства, збільшити номінальні доходи населення, що одразу підвищило споживчий попит. [10,с.118].

Зміни в монетарній політиці наприкінці 90-х рр. та на початку 2000-х рр., дають змогу виділити наступний етап – третій (2000-2006рр.). Даний етап характеризується вираженою монетарною і досить м'якою фіскальною політикою. В цей період відновлено тенденції до економічного зростання, значно підвищилась цінова стабільність, рівень інфляції мав тенденцію до поступового зниження. У 2001р. індекс споживчих цін становив 6,1%, у 2002р. – -0,6%, 2003 – 8,2%, 2004 – 12,3%, 2005 – 10,3%. З 2001р. по 2005р. грошова маса збільшилась у 5,14 раз, ціни зросли у 1,55 раз, рівень монетизації зростав високими темпами (в 2,3 рази від 0,19 до 0,44), що забезпечило монетизацію розрахунків, інфляція набула помірного, але нестійкого характеру [11,с.134].

Розпочинаючи з 2003р., простежується взаємозв'язок між дефіцитом бюджету та індексом інфляції. Ця ситуація пояснюється тим, що бюджетні кошти здебільшого спрямовувались до соціальної сфери, а не використовувались для розвитку економіки. Так, якщо у 2003р. витрати на економіку та соціальні виплати були майже однаковими – 16,1% та 17% відповідно, то вже у 2005-2006рр. соціальні виплати перевищували витрати на економічну діяльність практично в два рази: на соціальні потреби направлялось у 2005р. 28,2% усіх бюджетних коштів та 23,7% у 2006р., а витрати на економіку складали 13,6% у 2005р. і 15,6% у 2006р. [6]. Враховуючи те, що структура бюджетних витрат може здійснювати інфляційний вплив на економіку, якщо у ній соціальні виплати переважають над інвестиційними (що безпосередньо і спостерігається в Україні), то фіскальну політику можна охарактеризувати як проінфляційну, слабо продуману.

У 2006р. розпочалось прискорення інфляції, після її незначного зниження у 2005р. на 2% порівняно із 2004р. Серед головних чинників прискорення інфляції, перш за все, можна виділити: підвищення витрат виробників, відставання у нарощуванні товарної пропозиції відповідно до підвищення заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат.

У 2006р. НБУ дотримувався політики фіксованого обмінного курсу з метою створення стабільного середовища для економічного зростання. Одним із головних пріоритетів курсової політики було попередження значної ревальвації реального ефективного обмінного курсу гривні. Реалізація такої політики повинна була сприяти стримуванню інфляції, розвитку зовнішньоекономічної діяльності та внутрішнього виробництва.

З другої половини 2007р. НБУ проводить більш жорстку монетарну політику. Це дає можливість виділити четвертий етап антиінфляційної політики. У грудні ставки рефінансування були приведені у відповідність до нових інфляційних індикаторів. Середньозважена процентна ставка за всіма інструментами зросла у 2007р. з 8,6% річних у січні до 14,6% річних у грудні, у 2008р. з 14,6% до 18,3% відповідно [12].

Монетарна політика у 2008р. здійснювалась за складних макроекономічних умов у зв'язку із розгортанням фінансової кризи у світовій економіці. Однак, криза стала лише каталізатором роз-

витку негативних явищ в економіці України, так як вони досить довго накопичувались. Вітчизняна економіка впродовж останніх років орієнтувалась здебільшого на зростання приватного споживання, при цьому не вживалось заходів що до стимулювання розвитку виробництва, які б наповнювали внутрішній ринок. Зберігалась спрямованість розвитку експортної промисловості, що посилювало зовнішні ризики та провокувало посилення інфляційного потенціалу в економіці.

В якості одного із антиінфляційних заходів НБУ була використана ревальвація національної валюти в березні 2008р. майже на 5% (курс гривні укріпився до 4,85 грн. за 1 долар). Вважалось, що ревальвація буде стимулювати притік інвестицій, і зробить більш дешевим обслуговування зовнішніх державних позик та продуктів проміжного споживання (енергоносіїв, інвестиційного імпорту), що повинне загальмувати промислову інфляцію. Однак необхідно пам'ятати, що ревальвація гривні відбувалась на фоні фінансової кризи, значної інфляції. Все це сформувало невизначеність на ринку – тому ефект укріплення гривні був тимчасовим і значного антиінфляційного впливу не мав. У жовтні 2008р. розпочалась криза у банківському секторі, що спровокувало посилення недовіри до банківської системи та відплив коштів із банків. Так за жовтень-грудень цього року обсяг готівки поза банками збільшився на 15,9%, або 21,2 млрд. грн., а її частка в грошовій масі зросла з 28% до 30%. Офіційний обмінний курс гривні до долара США знизився у жовтні – грудні 2008 р. на 58,4%, а з початку 2008 р. – на 52,5% - до 7,7 грн./дол. США [13]. Зниження обмінного курсу гривні відносно основних світових валют та високі інфляційні й девальваційні очікування домогосподарств призвели до зростання вузької базової інфляції (зміна цін непродовольчих товарів, за винятком палива), яка склала 11,1% з початку року. Цей показник є мірою імпортованої інфляції.

В умовах напруженої ситуації на грошово-кредитному ринку протягом більшої частини 2008 р. панувала тенденція до уповільнення темпів зростання грошової маси. Гроші вилучалися на казначейський рахунок уряду і на депозитний - НБУ. За січень-вересень 2008р. обсяг коштів на казначейському рахунку збільшився у 3,6 раза з 4,5 до 15,9 млрд. грн. У 2008р. НБУ було вилучено коштів 179,6 млрд. грн., що в 44 раза більше, ніж у 2007р. (4,1 млрд. грн.). Одночасно зменшувались обсяги безготівкової емісії і становили на 3% менше ніж у 2007р. Приріст грошової маси М3 за 2008р. становив 30,2% (51,7% у 2007р.) [6].

НБУ 1 січня 2008р. було прийняте рішення про підвищення облікової ставки з 8% до 10% річних, а з травня цього ж року її було піднято до 12%. Такий крок повинен був стати сигналом стурбованості Національного банку динамікою інфляції, з метою зменшення інфляційного тиску надалі [6]. Задля досягнення фінансової стабілізації, а також стримування інфляції НБУ запроваджував обмеження обсягів банківського кредитування. Так, наприклад, у серпні 2009р. було розроблено проект „Про врегулювання окремих питань щодо надання та одержання кредитів”, який передбачає обмеження сфери споживчого кредитування в іноземній валюті [14]. Однак, подібні заходи не можуть бути довгостроковими, адже фінансова стабілізація спирається на стимулювання ділової та інвестиційної активності.

Слід відмітити, що зміни які відбулись в монетарній політиці, з метою зменшення рівня інфляції та досягнення фінансової стабільності, практично не торкнулись фіскальної сфери. Одночасно з проведенням більш жорсткої монетарної політики, проводились екстремально великі бюджетні соціальні виплати і компенсації втрачених заощаджень громадян. У січні 2008г. ці додаткові виплати склали більше 5 млрд. грн., в лютому - близько 4,6 млрд. Водночас перевищення вилучень над рефінансуванням економіки з боку Мінфіну і НБУ досягало в січні - 17,3 млрд., а в лютому - 4,5 млрд. грн. Фактично керівні фінансові органи у ці місяці вилучали ресурси з виробництва і збільшували засоби народного споживання, а це лише підкидало дрова в полум'я інфляції [15].

Отже, четвертий період розпочинається з 2007р., характеризується більш жорсткою монетарною політикою, але, одночасно, спостерігається значна активність бюджетної політики, тобто дії уряду та НБУ у цій сфері мало узгоджені. Даний етап відзначається посиленням невизначеності в економіці, значним зростанням цін (у 2007р. рівень інфляції становив 16,6%, у 2008р. – 22,3%), збільшенням кількості безробітних, зниженням темпів виробництва [6].

Висновок. Державне макроекономічне регулювання - елемент загальної економічної політики держави, що справляє управляючу, корегуючу дію на економіку, за допомогою якого прямо чи опосередковано відбувається вплив держави на економічну систему для досягнення поставлених цілей.

Антиінфляційна політика - частина стабілізаційних заходів на макроекономічному рівні, які безпосередньо направлені на запобігання високим темпам інфляції та управління нею на незагрозливому для стабільності економічної системи рівні. На ефективність антиінфляційної політики в трансформаційній економіці значний вплив мала відсутність досвіду управління інфляційними процесами, пряме перенесення зарубіжного досвіду на національну економіку без врахування її особливостей, а також неузгодженість дій уряду та центрального банку під час проведення монетарної та фіскальної політики.

Аналіз основних антиінфляційних заходів в Україні, дає можливість виділити наступні етапи антиінфляційної політики:

- перший (1991-1994рр.) - становлення антиінфляційної політики. М'яка монетарна та експансивна фіскальна політика.
- другий (1995-1999рр.). Жорстка, обмежувальна монетарна та фіскальна політика.
- третій (2000 – 2006рр.). Виважена монетарна політика. М'яка фіскальна.
- четвертий (з 2007р.). Перехід до більш жорсткої монетарної політики у поєднанні її з активною фіскальною політикою.

Література:

1. Панчишин С.М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва: [монографія]/ С.М.Панчишин. – Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. – 452с.
2. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. пос. / Д.М.Стеченко. – К.: Знання, 2004. – 262с.
3. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення):[монографія]/ О.І.Барановський. – К.: Київ. нац.торг.-екон. унт,2004. – 759с.
4. Ватаманюк З. Економіка України: десять років реформ [Електронний ресурс] /за ред.З.Ватаманюка,С.Панчишина. Режим доступу:http://www.lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Economics/publish/Econ_Ukr.htm
5. Гребенюк Н. Основні віхи у формуванні та проведенні грошово-кредитної (монетарної) політики в Україні. Стаття 1. Становлення монетарної політики в незалежній Україні / Н.Гребенюк // Вісник НБУ. – 2007. - №5. – с.12-19.
6. Офіційний сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
7. Волинський Г. Вопросы финансовой стабилизации в Украине [Электронный ресурс] / Г. Волинський // On.Line библиотека. – Режим доступа: <http://www.xserver.ru/user/vfsvu/>.
8. Мельник О.М. Інфляція: теорія і практика регулювання / О.М.Мельник. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999р. – 291с.
9. Дзюблюк О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток / О.Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2008. - №1. – с.8-15.
10. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: / Я.А.Жаліло.– К.: Видавництво Національного інституту стратегічних досліджень, 2003 . - 368 с.
11. Даниленко А. Інфляція та фінансові механізми її регулювання / А.Даниленко, С.Кораблін. – К.: Національна академія наук України, Ун-т економіки та прогнозування, 2007. – 600с.
12. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minfin.gov.ua.
13. Монетарний огляд за 2008р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/analytical/Mon_review/2008/2008.pdf.
14. Інформація про стан виконання додаткових заходів Національного банку України щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України та банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Inf_mat/2009/06082009_466_vukon.pdf.
15. Лановой В. Украина: финансовые руины для растущей экономики [Электронный ресурс] / В. Лановой // РИА Новости-Украина. – 2008. – Режим доступа: <http://rian.com.ua/analytics/20080923/78002969.html>.

Аннотация

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ АНТИИНФЛЯЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ В УКРАИНЕ

Сухань В.О., аспирантка

Харьковский национальный университет имени В.Н.Каразина

Статья посвящена исследованию антиинфляционной политики, которая проводилась в Украине в процессе рыночной трансформации. Проводится анализ эффективности антиинфляционных мероприятий, а также выделяются этапы развития антиинфляционной политики.

Ключевые слова: макроэкономическое регулирование, инфляция, монетарная политика, фискальная политика.

Summary

FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE ANTI-INFLATIONARY POLITICIANS IN UKRAINE

Suhan V.A., post-graduate student

V. N. Karazin Kharkiv National University

Article is devoted research of an anti-inflationary policy which was spent in Ukraine in the course of market transformation. The analysis of efficiency of anti-inflationary actions is carried out. Stages of development of an anti-inflationary policy are allocated.

Key words: macroeconomic regulation, inflation, the monetary policy, the fiscal policy.